

Improving the professional competence of future officers in higher military education institutions in the process of globalization

Mirzakhmad RASULMETOV¹ Zokhid ALIMARDONOV²

Military-technical Institute of the National Guard

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2020

Received in revised form 15

September 2020

Accepted 25 September

2020

Available online

1 October 2020

ABSTRACT

This article describes of future officers professional competence in higher military educational institutions and how to effectively use the condition and opportunities for future officers professional competence development.

2181-1415/© 2020 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Keywords:

Higher military education

Institutions

Servicemen

Military

Education

Professional

Competence

Development

Improvement.

Глобаллашув жараёнида олий ҳарбий таълим муассасаларида бўлажак офицерларнинг касбий компетентлилигини такомиллаштириш

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада олий ҳарбий таълим муассасаларида бўлажак офицерларнинг касбий компетентлилигини ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятлари, бўлажак офицерлар касбий компетентлилигини ривожлантиришнинг шарт-шароитлари ва имкониятларидан унумли фойдаланиш

Калит сўзлар:

Олий ҳарбий таълим

муассасалари

Бўлажак офицер

Ҳарбий таълим-тарбия

Компетентлик, касбий

¹ Associate Professor, Head of the Department of Organization and Coordination of the Educational Process, Military-technical Institute of the National Guard, Tashkent, Uzbekistan

² PhD, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Psychology and Pedagogy, Military-technical Institute of the National Guard, Tashkent, Uzbekistan

компетентлик
Ривожлантириш
Такомиллаштириш.

тўғрисида сўз юритилган.

Усовершенствование профессиональной компетентности будущих офицеров в высших военных учебных заведениях в условиях глобализации

Аннотация

Ключевые слова:
Высшее
Военные-учебные
заведения
Военнослужащий
Военная подготовка
Профессиональной
компетентность
Развитие
Усовершенствование.

В данной статье рассматривается профессиональная компетентность будущих офицеров в высших военных учебных заведениях и способы эффективного использования условий и возможностей для развития профессиональной компетентности будущих офицеров.

Глобаллашув жараёнларида бўлажак офицерларнинг касбий компетентлилигини ривожлантириш масаласи ўзига хос долзарблик касб этмоқда. Чунки бугунги кунда ҳарбий педагогикадаги асосий масалалардан бири бўлажак офицерлар касбий тайёргарлигининг улардан талаб этиладиган амалий тайёргарлик даражасига мувофиқлигини таъминлаш асосида касбий тайёргарлик мазмунини фан-техника ва ишлаб чиқариш тараққиётининг тезкор ўзгаришларига мослаштириш, ностандарт вазиятларда тезкор қарорлар қабул қилиш, шунингдек касбий-амалий вазифаларни тўлақонли бажариш учун зарурий кўникма ва малакаларни шакллантириш бугунги кунда бўлажак офицерлар касбий компетентлилигини ривожлантириш масаласига ҳам илмий ҳам педагогик нуқтаи назардан янгича ёндашув заруратини шакллантирмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Куролли Кучлар Олий Бош Қўмондони Ш.М.Мирзиёевнинг “Ўзбекистон илм-фан, интеллектуал салоҳият соҳасида, замонавий кадрлар, юксак технологиялар борасида дунё миқёсида рақобатбардош бўлиши шарт” [1], деган асосли даъватлари асосида: профессионал асосдаги армияни шакллантириш, унинг таркибини юқори малакали, касбий маҳорат ва жанговар қобилиятга эга бўлган, ўз индивидуал - шахсий, ижтимоий хусусиятлари билан ҳарбий касб талабларига тўлиқ жавоб бера оладиган профессионал кадрлар билан таъминлаш масаласига жиддий эътибор қаратилмоқда. Шунинг учун, бўлажак офицерларнинг касбий компетентлилигини замон талабларига мос равишда такомиллаштириш ҳамда олий ҳарбий таълим муассасалари ўқув жараёнига компетенциявий ёндашувларга асосланган давлат таълим стандартларини жорий этиш ечимини кутаётган муаммолардан бири ҳисобланади.

Бу жараёнда эса бўлажак офицерларни тайёрлашда уларнинг касбий компетентлилигини такомиллаштириш, олий ҳарбий таълим муассасаларида уларнинг касбий ва шахсий камолотини таъминлаш учун зарур педагогик шартшароитларни яратиш, бўлажак офицерлар касбий компетентлилигини шакллантиришнинг педагогик-психологик асосларини ишлаб чиқиш ҳамда

уларнинг касбий компетентлилигининг такомиллашганлик даражасини аниқловчи мезонларни асослаш ва илмий жиҳатдан тадқиқ этиш каби муҳим вазифалар мавжуд.

Бўлажак офицерларнинг касбий компетентлилиги тизими ва мазмунини ёритиш мақсадида айнан мазкур йўналишда илмий тадқиқотлар олиб борилмаган бўлса-да, бўлажак мутахассисларнинг касбий компетентлилигини ривожлантириш масаласи Н.М.Муслимов “компетенция қобилият” демакдир, бироқ компетенция атамаси билим, кўникма, маҳорат ва қобилиятни ифода этишга хизмат қиласди [2]. Х.А. Маматқулов компетентликни хорижий тиллар бўйича педагогларнинг касбий билим ва кўникмаси, унинг шахсий хусусиятлари ва профессионал тайёргарлигини тушуниш [3]. Г.А. Асильова таърифида компетенция – маълум бир соҳада фаолият юритиш жараёнида шахсий сифатлар ҳамда билим, кўникма ва малакаларнинг самарали қўлланиши; компетентлик эса муайян фаолиятни амалга ошириш учун мавжуд ҳамда юзага чиқиши мумкин бўлган лаёқатdir [4]. К. Рискулова тадқиқотида “Компетенция тушунчаси у ёки бу касб эгасига зарур бўлган социолингвистик қонуниятлар, тамойиллар, талаблар, қоидалар, бурч, вазифа ҳамда мажбуриятлар, шунингдек шахсий деонтологик меъёрлар йиғиндисини англатади компетентлик эса шахс амалий фаолияти билан боғлиқ бўлиб, компетенция меъёрларини жамият талабларидан келиб чиқсан ҳолда креативлик асосида иш тажрибасида намоён этиш маҳоратидир” [5] дея изоҳладилар.

Биз ҳам юқоридаги етук олимларнинг фикрларига таянган ҳолда ушбу атамани мазмун ва моҳиятини яъни “Компетентли офицер – юксак ҳарбий, касбий билимларни ўзида мужассамлаштирган, юқори даражада интеллектуал салоҳиятга эга, мукаммал жисмоний тайёргарликдан ўтган, ғоявий жиҳатдан шаклланган, замонавий ҳарбий техника ва қуроллардан мақсадли фойдалана оладиган, ўз халқига, Президентига мисилсиз садоқатли, Ватан шаъни ва қадр-қимматини доим ҳимоя қилувчи, кимга ва нима учун хизмат қилаётганлигини тўлиқ англаб етган профессионал шахсдир” деб изоҳладик.

Касбий компетентлик ва уларнинг таркибий қисмлари билан боғлиқ масалалар педагог, психолог, методист олимларнинг тадқиқот ишларида тадқиқ этилганлиги аниқланди. Жумладан, Европа мамлакатлари олимлари томонидан касбий компетентлиликни ривожлантиришнинг мазмун моҳияти турлича изоҳланган, жумладан, “Компетентлик” тушунчаси тўғрисидаги дастлабки фикрлар Буюк Британиялик психолик олим Джон Равен томонидан илгари сурилган бўлиб, у компетентликнинг хусусиятлари тўпламини ягона бир тизимга бирлаштиради[6].

МДҲ давлатлари олимлари С.А.Батюшкин [7], И.В.Власова [8], Д.В. Мешеряков [9] ва бошқаларнинг илмий қарашларида олий ҳарбий таълим муассасаларида ҳарбий хизматчиларнинг маънавий-аҳлоқий, профессионал ва жанговар хусусиятларини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятларини илгари суради.

Зеро, ҳарбий-касбий компетентлик тушунчаси остида касбий аҳамиятли сифатлар йиғиндиси, қобилият ва ҳарбий фаолиятнинг реал вазиятларида, билим, кўникма, моҳирлик, профессионал ва ҳаётий тажрибаларни, қадриятлар ва маданиятни қўллаган ҳолда, профессионал муаммолар ва вазифаларни ҳал этишга шайлиқдан иборат интегратив жиҳатлар тушунилади.

Тадқиқотчи Д.В.Мещеряков компетент мосликни асосий моҳиятини компетентлик ва компетенцияларни ташкил қилади, бу келгуси ҳарбий-профессионаллик фаолияти учун мутахассиснинг шахсий-профессионаллик хусусиятларини акс эттиради [10] дея таърифлайди. В.А.Сластенин эса “касбий компетентлик” тавсифини касбий маҳорат билан боғлаган ҳолда қарайди. Бунда у, малака тавсифи - бу, гипотетик модел бўлиб, юқори самарали касбий фаолиятни амалга ошириш учун мутахассисга зарур бўлган сифатлар ҳақидаги фикрлар деб ҳисоблади [11].

Л.М.Митина касбий компетентлийкнинг психологик моделига касбий билимлар, педагогик йўналганлик, педагогик қобилияятлар, умумий маданият ва ривожланиш, педагогик билимлар (гностик лойиҳалаш, конструктив, коммуникатив, ташкилотчилик) ни киритади [12].

Бизнинг назаримизда, Офицернинг касбий компетентлилиги - ҳарбий соҳа мутахассислари томонидан алоҳида билим, қўникма ва малакаларнинг эгалланишини эмас, балки ҳар бир таркибий қисм бўйича тегишли билимлар, қўникмалар ва малакаларнинг ўзлаштирилишини назарда тутган ҳолда ўз соҳаси бўйича касбий билимларини доимо бойитиб боришни, ахборотларни ўрганишни, замон талабларни англай олишни, янги маълумотларни излаб топиш, уларни қайта ишлаш ва ўз фаолиятида қўллай билишни тақозо этади.

Олий ҳарбий таълим муассасаларида бўлажак офицерларнинг касбий компетентлийгини ривовлантиришнинг асоси сифатида қўйидагиларни қараш мумкин: доимий равища ўз билимларини изчил бойитиб бориш, ахборот воситаларидан фойдаланиб янги ахборотларни ўзлаштириш, замонавий талабларни чуқур англаш, янги билимларни излаб топиш, мураккаб жараёнларда ноаниқ вазифаларни бажариш ва тўғри қарорлар қабул қилиш, бир-бирига зид маълумотлардан оқилона ва ўринли фойдаланиш, кутилмаган вазиятларга мослашувчан ҳаракат режасига эга бўла олиш.

Биз эса, юқорида тилга олинган олимларнинг фикрларини эътироф этган ҳолда, олий ҳарбий таълим муассасаларида бўлажак офицерларнинг касбий компетентлийгини ривожлантиришда касбий фаолиятни юқори даражада ташкил этишда, бўлажак офицерларнинг ўз устида ишлаши касбий билим, қўникма ва малакаларни доимий такомиллаштириб бориш, фаолиятига танқидий ва ижодий ёндашиш, касбий ва ижодий ҳамкорликка эришиш, ишчанлик қобилиятини ривожлантириш, салбий одатларни бартараф этиб бориш, ижобий сифатларни ўзлаштириш каби тамойилларни ўз ичига олади. Биламизки, ҳарбий-касбий компетентлийкнинг моҳияти ҳарбий хизматчиларда ҳарбий меҳнат талабларига жавоб берадиган сифатлар комплексининг шаклланишида ифодаланади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, олий ҳарбий таълим муассасаларида бўлажак офицерларнинг “касбий компетентлик” тушунчасига педагогик, психологик, ҳуқуқий омиллар, шунингдек, ҳарбий хизматчи шахси жамият эҳтиёжларига расмий талаб ва юқори даражада профессионал ҳарбий мутахассисликни тақоза қилувчи ҳарбий-касбий таълим мазмунлар киритилиши муҳим роль ўйнайди.

Бизнингча, олий ҳарбий таълим муассасаларида бўлажак офицерлар “касбий компетентлик” тушунчасининг мазмuni ва тузилмасида маънавий-ахлоқий ва психологик хусусиятларни назарда тутмоқ зарур. Жумладан:

мустақиллиги, жанговар шайлиги, ўзининг шахсий кучини ҳарбий фаолиятнинг турли вазифаларини муваффақият билан бажаришга сафарбар қилишни билиши;

йўриқнома ўтилишини кутмасдан, лавозимдаги хизматнинг биринчи куниёқ ўзининг ижоди ва оқилона ташаббускорлигини намоён қилган ҳолда, ўз хизмат мажбуриятларини муваффақият билан ўташга киришиши;

ҳозирги замон талабларига жавоб берадиган, бўлажак офицерлар томонидан функционал мажбуриятлар ва ҳарбий хизматнинг турли вазифаларини муваффақиятли бажариш учун зарурий ҳарбий-касбий компетентликни шакллантириш орқали ҳамда олинган билим, кўникма, тажриба, касбий компетентлик ва фаолиятни амалга оширишга шайлик асосида мутахассисларни тайёрлаш вазифаларини ҳал этиш;

тайёргарлик давомида ўзлаштирилган ҳарбий-касбий билимлар бўлажак офицерлар ўз вазифаларига киришгунга қадар эскириб қолиши.

Олий ҳарбий таълим муассасаларида ҳарбий-касбий компетентликнинг мазмuni бир қатор хусусиятларга эга эканлиги аниқланди ҳамда ҳарбий фаолиятнинг мақсади, вазифалари ва таснифи қуидагича белгиланди:

ҳарбий-касбий компетентликнинг мазмuni жамият буюртмаси билан боғлиқлиги ва улар қонунлар, ҳарбий низом ва буйруқлар билан хуқуқий мустаҳкамланганлиги;

ҳарбий фаолият вазифаларининг кўпқирралилиги ва уларнинг экстремал характерга эгалиги; ҳарбий меҳнат натижаларининг давлат миллий хавфсизлиги ва бошқаларни таъминлашга йўналтирилганлиги.

Бизнинг назаримизда, мазкур хусусиятлар сирасига ҳарбий-касбий компетентлик қобилият ва ҳарбий фаолиятнинг реал вазиятларида, билим, кўникма, моҳирлик, профессионал ва ҳаётий тажрибаларни, қадриятлар ва маданиятни қўллаган ҳолда, профессионал муаммолар ва вазифаларни ҳал этишга шайликдан иборат интегратив жиҳатларни ҳам киритиш зарур.

Маълумки, ҳарбий хизматчиларнинг ҳарбий профессионаллар қасбий компетентлилиги, ўқитиши жараёнида юзага келадиган ва фаолият давомида ривожланадиган асосий, базавий ва маҳсус тизимлар билан ҳосил қилинади.

Умумий тушунчада ҳарбий-касбий компетентлик – бу алоҳида ҳарбий хизматчи ёки ҳарбий бўлинманинг ҳарбий хизматни ўташ бўйича жанговар вазифаларни бажаришга бўлган ҳарбий-касбий тайёргарлиги ва қобилиятидир.

Юқорида келтирилган назарий таҳлиллардан келиб чиқсан ҳолда бўлажак офицерлар “касбий компетентлик” тушунчасининг мазмuni ва тузилмасини шакллантиришда унинг ўзига хос психологик-педагогик ёндашув асосида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ саналади.

Маълумки, бўлажак офицерларнинг қасбий компетентлилигини ривожлантириш интеграллашган қасбий сифатлар мажмуаси сифатида тушунилиб, бунда қасбий йўналганлик, қасбий билим, кўникма ва малакалар, қасбий ва ҳаётий тажриба, маданият ва қадриятлар тизими алоҳида ўрин тутади.

Илмий-педагогик таҳдиллар ва эмперик ўрганишларимиз, олий ҳарбий таълим муассасаларида бўлажак офицерларнинг мавжуд касбий тайёргарлик даражаси бугунги замонавий шароитда уларнинг касбий маҳорати ва компетентлилигига қўйиладиган талаблар тизимига тўла мос келмаслигини кўрсатди. Шу боисдан, олий ҳарбий таълим муассасаларида бўлажак офицерларнинг касбий компетентлилиги тузилмаси аниқланди. Мазкур тузилмада бўлажак офицерларнинг касбий компетентлигини такомиллаштириш мазмуни таянч касбий компетенциялар (ижтимоий-хуқуқий, маънавий-ахлоқий), касбий-шахсий сифатлар (стратегик мобиллик, тезкор-тактик мослашувчанлик, ҳарбий эмоционал барқарорлик, толерантлик, ватанпарварлик) элементлари, ҳарбий-касбий компетенциялар, шунингдек, креативлик даражасини ўзида акс эттирувчи соҳага оид интеграл касбий қўникмаларнинг ўзаро алоқадорлигига такомиллашиб бориши тавсифланди (1-расм).

1-расм. Бўлажак офицерларнинг касбий компетентлиги тузилмаси³.

Шу нуқтаи-назардан, олий ҳарбий таълим муассасаларида бўлажак офицерларнинг касбий компетентлик тузилмасининг биринчи блок мазмуни (касбий билим, қўникма ва малакалари)ни қўйидагича белгилаш мақсадга мувофиқ деб ҳисобладик:

ҳарбий-касбий билимлар;

муҳим касбий қўникма ва малакалар тизими;

ҳарбий-касбий тажриба;

ҳарбий фаолиятда юзага келадиган турли мураккаб вазифаларни ҳал эта олиш қобилияти.

Юқорида келтирилган мазмун асосида бўлажак офицерларнинг касбий компетентлиги тузилишининг қўйидаги компонентларини ажратиб кўрсатиш мумкин бўлади: маънавий-ахлоқий, деонтологик (касб этикаси), хуқуқий-меъёрий, педагогик-психологик, ҳарбий-касбий ва акмеологик.

Маънавий-ахлоқий компонент бўлажак офицерларнинг касбий компетентлигининг муҳим таркибий қисмларидан саналади. Бунда Ватанга хизмат қилишга маънавий тайёрлик, ҳарбий-ватанпарварлик бурчини бажариш, дунёқараш, қадриятлар йўналғанлиги, ижтимоий фаоллик, ҳарбий хизматнинг ижтимоий аҳамиятини англаб этиш муҳим вазифалардан саналади.

³ Муаллифлар томонидан тузилган.

Деонтология ёки касб этикаси компоненти маънавий-ахлоқий компонентдан фарқли равишда ҳамкаслар, ходимлар, курсантлар билан хизмат мажбуриятларини бажариш мобайнидаги муносабатлар жараёнида намоён бўлади. Бу, нафақат ҳарбий бурчни бажариш балки, жамоа ичидаги, умуман бошқарув тизимидағи раҳбар ва бажарувчи ўртасидаги ўзаро муносабатларда ифодаланади.

Норматив-хуқуқий компонент, ўз навбатида, бўлажак офицернинг хуқуқий маданияти, дунёқараши ва хуқуқий билимларидан ҳарбий-касбий фаолиятда самарали фойдалана олиши, шунингдек, ҳарбий хизматчиларнинг хуқуқ ва мажбуриятларини тўғри англаш, ўрнатилган қонунчилик талаблари асосида иш ҳужжатларини юритиш, ҳарбий бошқарув тизимининг меъёрий талабларига риоя этиш ва амалиётга татбиқ этиши билан белгиланади.

Педагогик-психологик компонент бу бўлажак офицерларнинг юқори касбий ва умумий тайёргарлик даражаси сифатида изоҳланаб, унинг мазмунига бўйсунувчилар билан ишлаш, шахсларо муносабатларни тўғри ташкил эта олиш, коммуникативлик, жамоа билан ишлай олиш, ташаббускорлик, ҳарбий билимларини қўллай олишнинг ўзига хос тактикасига эгалиқ, эмоционал барқарорлик, иродавийлик, касбий фаолиятида илғор тажрибалардан фойдалана олиш, инновацион ғояларни киритиш, ҳарбий жамоани ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқа билиш каби кўнимкамларни киритиш мумкин.

Акмеологик компонент бу бўлажак офицернинг ўз-ўзини шахсий ва касбий ривожлантиришга интилиши, креатив ёндашуви, ҳар қандай касбий вазифаларни ҳал этишнинг оптималь усусларини қидириб топишга йўналганлиги ҳамда рефлексиянинг шаклланганлиги билан изоҳланади.

Касбий компетентлик тузилмасининг иккинчи блоки, яъни ҳарбий-касбий сифатлари (1-расм) бўлажак офицерларнинг, шахсий имкониятлари йиғиндиси бўлиб, ўз касбий билимлари ва тажрибаларини амалий фаолиятида самарали равишда қўллай олиш қобилияти ҳисобланиб, турли йўналишларда кўриктанловлар, шу билан бирга, касбий беллашувларнинг ташкил этилиши касбий компетентликни шакллантиришнинг муҳим омилларидан биридир. Улар, биринчидан, бўлажак офицерларнинг назарий ҳамда амалий кўнимкамларини ривожлантиришга ёрдам берса, иккинчидан, уларда ижодий изланиш малакасини ҳосил қиласди. Бугунги кунда касбий компетентлиги юқори даражада шаклланган бўлажак офицер учун хизмат вазифасини унумли даражада бажарининг ўзи етарли эмас. Чунки у ҳарбий жамоада хизмат қилиш қобилиятини ўзида шакллантириши ва ўзаро шахсий муносабатларни тўғри йўлга қўя олиши зарур.

Хулоса қилиб айтганда, олий ҳарбий таълим муассасаларида бўлажак офицерларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш даражасига сезиларли таъсир этувчи **асосий омиллар** (**ҳарбий-педагогик, технологик, диагностик ва касбга таъллуқли**) тизимли таҳлил асосида аниқланди. Жумладан: **ҳарбий-педагогик** (аналитик ва ижодий фикрлашни ривожлантириш даражаси, маҳсус ҳарбий вазифалар ва тактика вазиятларни ҳал қилишда тўпланган тажриба, юқори даражадаги ўз-ўзини тартибга солиш, ўз-ўзини бошқариш ва касбий жавобгарлик); **технологик** (расмий, тезкор-тактик ва маҳсус вазифаларни бажаринда самарали режалаштира олиш тажрибаси; замонавий қурол-аслаҳалардан самарали фойдаланиш ва ахборот-коммуникация технологиялари имкониятларидан

фойдаланиш кўникмалари ва бошқалар); **диагностик** (жанговар ва якка тартибда бажариладиган вазифалар сифатини объектив ва ишончли баҳолаш тизимидан фойдаланиш; тайёргарликнинг барча босқичларида касбий компетентлигини шакллантириш ва ривожлантиришнинг узлуксиз диагностикасини амалга ошириш; бўлажак офицерларнинг зарур шахсий сифатларини ривожлантириш даражасини баҳолаш учун тест усулларидан фойдаланиш ва бошқалар); **муҳим хизмат вазифаси** (бўлажак офицерларда психологик ва ахлоқий тарбиянинг юқори даражаси, маънавий-ахлоқий, қучли ирода ва ватанпарварлик фазилатлари; мулоқотчанлик, ижодкорликнинг зарур даражада ривожланганлиги ва бошқалар).

Белгиланган асосий омилларнинг ўзаро боғлиқлиги ва ўзаро таъсирининг баҳоланиши бўлажак офицерлар касбий компетентлигининг мазмуни ва структурасини ривожлантириш учун зарур психологик ва педагогик шартшароитларни яратишни таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз / Ш.М.Мирзиёев. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. - 592 б.
2. Муслимов Н.А., Кўйсинов О.А ва бошқ. Бўлажак касб таълим ўқитувчиларининг методик компетентлигини шакллантириш технологиялари. Методик қўлланма. – ТДПУ. 2014. -101 б.
3. Маматқулов Х.А. Педагогларда хорижий тиллар бўйича касбий компетентликни ривожлантиришнинг ахборот-методик таъминотини такомиллаштириш // пед.фан. бўйича фалсафа. докт. (PhD) илмий дар.учун дисс. – Т., 2017. – 174. б.
4. Асилова Г.А. Божхона ва солиқ йўналишлари талабаларнинг давлат тилида касбий мулоқат юритиш компетнциясини ривожлантириш. // Пед.фан.докт. дисс. Т.: 2017. – 176 б.
5. Рискулова К.Д. Бўлажак инглиз тили ўқитувчилари социолингвистик компетентлигини шакллантириш тизими. Пед.фан.док. ...дисс.. Т.: 2017. – 365 б.
6. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / пер.с.англ. - М.: "Когито-Центр", 2002. -396 с.
7. Батюшкин С.А. Военное образование – проблемные вопросы и пути их решения / С.А. Батюшкин, А.А. Корабельников // Вестник академии военных наук. – 2013. – №2(43) – С. 105-110.
8. Власова И.В. Формирование профессионально-коммуникативной компетентности у курсантов вузов ГПС МЧС России [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / И.В.Власова; Санкт-Петербургский гос. ун-т ГПС МЧС России. – СПб., 2010. – 26 с.
9. Мещерякова Е.И. О формировании культуры самостоятельной деятельности курсантов в креативно-акцентных системах обучения / Е.И.Мещерякова. – Воронеж: ВГУ, 2003. – 124 с.
10. Сластенин В.А Педагогика. Учебное пособие для педагогов педагогических учебных заведений. – М.: "Школа-Пресс", 2000. – 512 с.
11. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Академия, 2004. 22 с.